

باز شناخت رویکرد های نظری به فضاهای عمومی شهری

نجم الدین رش شیلان آباد^{1*}، سمیرا دینار²

1- دانشجوی کارشناسی ناپیوسته، شهرسازی، دانشگاه علم و فن ارومیه، ایران saze.shilan@yahoo.com

2- کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامیین المللی جلفا، ایران samira.fd@gmail.com

چکیده

در آستانه هزاره سوم فضاهای عمومی شهری به عنوان مکان سوم که نقش اساسی در برقراری تعاملات اجتماعی ایفا می نماید مورد توجه جدی قرار گرفته و به کانون تمرکز دانش - حرفه طراحی شهری بدل گردیده اند. در این میان، صاحب نظران گوناگون با رویکرد های متفاوتی این موضوع را مورد بحث و بررسی قرار داده اند. پژوهش حاضر به منظور ارزیابی نظرات اصلی ترین و مطرح ترین متفکران مرتبط با فضاهای عمومی شهری به روش مطالعه اسنادی و با استفاده از منابع واجد ارزش در این عرصه انجام گرفته، ضمن بررسی متاخرترین ایده ها همچون نو شهرسازی و نو پیاده گرایی، این نظریه پردازان را در شش محور دسته بندی نموده است. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می دهد که گرچه دیدگاه های ارائه شده در ارتباط با این موضوع در بسیاری از موارد واجد جنبه هایی مشترک بوده اند اما در دوران اخیر با تثبیت اهمیت نقش کالبدی و اجتماعی فضاهای عمومی شهری، تاکید بسیار بر رویکرد های پایداری، ایجاد امنیت و انسان مداری میباشد.

واژه های کلیدی: فضاهای عمومی شهری، شهر پایدار، مکان سوم، نو پیاده گرایی، نو شهرسازی

1- مقدمه

فضاهای شهری، مکان‌هایی هستند که به عموم شهروندان تعلق داشته، منحصر به جنبه کالبدی و فیزیکی نبوده و در حقیقت با حضور انسان و فعالیت اوست که معنا می‌یابند. فضاهای شهری قدمتی دیرینه در تاریخ شهرسازی داشته و در ادوار مختلف به اشکال گوناگون در شهرها حضور یافته و سبب شکل‌گیری بافت شهری در پیرامون و یا برحول محور خود گردیده‌اند. اما پس از اواخر قرن 19 و پس از حضور اتومبیل در عرصه شهرها، فضاهای عمومی به یکباره عمده کارکرد گذشته خویش را از دست داده و چالش‌ها و مفاهیم جدیدی مطرح گردیدند. در عین حال که از حدود سه دهه پیش و با گسترش فناوری ارتباطات و اطلاعات و افزایش تقاضای عمومی، کیفیت بخشی به فضاهای شهری از یک راهکار به ضرورتی انکارناپذیر بدل گردیده است. هدف از این نوشتار، بررسی مهمترین رویکردهای نظری در ارتباط با فضاهای شهری از انقلاب صنعتی تاکنون و ارزیابی روند تحولات انجام گرفته در این زمینه می‌باشد. بدین منظور، پس از بیان مختصری پیرامون روش و چارچوب نظری پژوهش، نظریه پردازان گوناگون به تفکیک ایده‌های مشابه دسته‌بندی و مورد بررسی قرار گرفته و در انتها نتایج تحلیل گردیده‌اند.

روش تحقیق

با توجه به نظری بودن موضوع پژوهش، روش تحقیق به صورت اسنادی و بررسی متون بوده و عمده ترین منابع مورد استفاده کتابها و مجلات تخصصی، طرح‌های پژوهشی مرتبط و استفاده از شبکه جهانی اطلاع‌رسانی می‌باشد. در عین حال که در جهت دسته‌بندی نظریه پردازان مختلف پس از مرحله جمع‌آوری اطلاعات، روش تحلیل مقایسه‌ای به کار گرفته شده است. سرانجام اینکه با توجه به ماهیت داده‌های تحقیق، شیوه پژوهش کیفی خواهد بود.

با مروری بر ادبیات تخصصی مرتبط با فضاهای عمومی شهری مشخص می‌گردد که بدلیل گستردگی موضوع و عوامل گوناگون اثر گذار و تاثیر پذیر از آن نقطه نظرات بسیار متنوع (چه بصورت مستقیم و چه با واسطه) و در عین حال متفاوت و گاه متضادی توسط متفکران مسائل شهری ارائه گردیده است. از این رو، دسته‌بندی نظریات مختلف در ابتدا نیازمند تعیین رویکرد‌های کلی و سپس تقسیم‌بندی صاحب‌نظران بر اساس حداقل میزانی از مشابهت ایده‌ها در آنهاست. بر همین اساس و با توجه به مطالعات انجام گرفته به نظر می‌رسد که می‌توان عمده ترین ایده‌پردازان فضاهای عمومی شهری را بر مبنای فضاهای دیدگاه‌هایشان در شش گروه؛ با ملاحظات زیست‌محیطی و پایداری، با تاکید بر ادراک فضایی و بصری، با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی، با تاکید بر گسترش پیاده‌مداری، با رویکرد ایجاد امنیت و انسان‌مداری در فضای شهری و با ملاحظات محیطی - رفتاری تقسیم‌بندی نمود. در این میان، گرچه ممکن است هر یک از صاحب‌نظران از چند منظر به موضوع پرداخته باشند اما با توجه به محور اصلی تفکراتشان تنها در یک گروه قرار گرفته‌اند.

صاحب‌نظران با ملاحظات پایداری و محیط‌زیستی

از جمله اولین صاحب‌نظران که به مسائل زیست‌محیطی در فضاهای شهری توجه نشان داده بود، سرگئی چرمایف می‌باشد. در نظر او اتومبیل شخصی عامل تباهی زندگی انسانی است. او عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی را در شش دسته تقسیم‌بندی نمود: فضاهای همگانی شهری (شاهراه‌ها، پارک‌های شهری)، فضاهای نیمه همگانی (ساختمان شهرداری، پایانه مسافربری، پارکینگ‌ها)، فضاهای همگانی ویژه، (باغ‌های همگانی، انبار)، فضاهای خصوصی خانواده، فضاهای خصوصی فرد، (چرمایف، 1376، 155-158) چرمایف معتقد بود که باید تا آنجا که ممکن است مردم را به استفاده نکردن از خودروی شخصی

ترغیب نمود. و بهترین راهکار این امر را در اختیار قرار داد نویسه‌ها حملونقل همگرا یگانمیدانست
او حتی پیشنه‌ها استفاده از دو چرخه‌ها را برایشان می‌ترکد اما خلسه‌ها را ارائه نمود. پس از طرح و یک‌دو توسعه‌ی پایدار در اوایل دهه 1990
، نظریه‌پردازان مختلف بر روی جنبه‌های گوناگون تأثیر کردند
از جمله گراهام هاگتون کولین هانت در کتابش «پایدار بر ارتباطات سازنده میان ساختمانها، مسیرها و فضاهای باز و به عبارتی دیگر یکپارچه‌بین‌نظر آید
در مقیاس تک‌بنا و طراحی شهر به عنوان عملیاتی پایداریتاکید نمودند.
هوگبار توندر کتاب خود با نام سکونتگاه‌های پایدار؛ راهنمای پایداری نامهربان، طراحان توسعه‌ی شهری گاهی یک‌دو ایستگاه‌ها یا انسان‌ها را پایدار مینمایند
رهمیکنند و از جمله وجود شبکه‌های پایدار را برآید می‌تواند، حیات وحش، انرژی، فاضلاب و نیز افزایش فضای سبز محلی ضروری‌تر می‌شمارد.
ریچارد راجرز دیگر صاحب‌نظر با گرایش پایداریتاکید کرد اثر خود تحت عنوان شهرهای پایداری یکسایر کوچک، عرصه‌ی عمومی و به عنوان عامل مشوق اجتماعی
تحریر کرد شهرها معر فیمیناید
زیرا که اعتقاد دارد یک شهر پایدار باید دارای مشخصه‌هایی چون عدالت، زیبایی، خلاقیت، بوم‌شناسی، فشرده‌گی چند مرکزی، تنوع در نهایتاً سانسازد که
اطلاعات مهم به صورت تکرار هبه‌چهره هوها لکترونیک می‌باشد (Carmona et al. 2003. 43) در جدول 1
، مشخصات مهم ترین صاحب‌نظران با ملاحظاتی پایدار یومحیط زیست می‌باشد هشدهاست.

جدول 1- صاحب‌نظران با ملاحظاتی پایدار یومحیط زیست ماخذ: نگارنده

ردیف	نظریه پرداز	سال	عنوان متن / نظریه	مفاهیم کلیدی
1	سرگئی چرمایف	1964	عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی	توجه به عوامل تهدید محیط زیست انسانی در شهرها
2	گراهام هاگتون کولین هانت	1994	شهرهای پایدار	ارتباطات سازنده میان ساختمانها، مسیرها و فضاهای باز
3	هوگ بارتون	1996	سکونتگاه‌های پایدار؛ راهنمایی برای برنامه‌ریزان، طراحان و توسعه‌گران	شبکه فضای باز برای مدیریت آلودگی و افزایش فضای سبز محلی
4	ریچارد راجرز	1997	شهرهایی برای یک سیاره کوچک	عرصه عمومی مشوق اجتماعی و عامل تحرک

صاحب‌نظران با تأکید بر ادراک فضایی و بصری

کامیلسیت از جمله صاحب‌نظرانی است که به مسائل زیبایی‌شناختی شهری توجهی ویژه داشته و در اواخر قرن نوزدهم و هنگامیکه هنوز حضور اتومبیل در شهرها آنچنان گسترش نیافته بود بر تداوم بصری حرکت پیاده در فضاهای شهری که سبب افزایش ادراک فضایی می‌گردد، تأکید نموده است.

نظریه دیدهای متوالی گوردون کالن در واقع تأکیدی در ادراک فضایی و بصری در فضاهای شهری است. به باور او شهر مجموعه‌ای است که می‌توان در آن حرکت کرد و به صورت ((تباين پیوسته مناظر)) آن را ادراک نمود؛ نه به صورت تصویری ثابت. کالن به

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

این نکته اشاره داشت که برای آن که مردم از حرکت در شهر و نگاه کردن به آن لذت ببرند باید با اولویت دادن به پیاده روها و پیوستگی آنها، شهر را برای حرکت پیاده، آماده نمود. با این باور که محیط شهری می‌باید تجربه لذت بخشی برای همگان باشد، در طرح‌های خود بر اهمیت انسان و حضور او در فضاهای شهری تاکید می‌کرد.

راب کریپر و آلدو روسی نیز با توجه به پیش‌زمینه‌های حرفه‌ای خود بیشتر بر جعبه‌های معماری شهری تاکید داشته و به عرصه‌های عمومی از منظر کالبدی و فضایی توجه نموده‌اند. کریپر ضمن انتقاد از سازماندهی شهرهای مدرن که به ایجاد فضاهای شهری در مقیاس پیاده‌پی توجه بوده‌اند، راه حل را بازگشت به انتظام گشته‌شهرها و اصالت‌های دیرین میدان و خیابان می‌داند. روسی در اثر خود تحت عنوان معماری شهر به صراحت شهر را یک اثر هنری و فضاهای شهری را نیز همچنین مصنوعات هنری معرفی می‌نماید.

کریستوفر الکساندر با طرح موضوع هفت مرحله یا قاعده رشد (رشد تدریجی، رشد گل‌های بزرگ‌تر، آینده‌نگری، فضاهای شهری مثبت، تعیین طرح ابنیه بزرگ، انعکاس جوانب ساختمانی در نمای ابنیه، شکل‌گیری مراکز اصلی و فرعی) به ابعاد کالبدی و رشد تدریجی و نظم غیر هندسی فضاهای شهری اشاره می‌نمایند. محور اصلی در مطالعات کلیف ماتین و همکارانش طرحی شهری است. و عرصه عمومی را به عنوان قلمرو اصلی این دانش - حرفه معرفی می‌نمایند. ماتین طرحی شهری را مطالعه طرح عرصه عمومی شهر که خیابان‌ها، بلوارها، میدان‌ها، پارک‌های شهر را به همراه نماهای ساختمان‌هایی که آن فضاها را تعریف می‌نمایند (کلیف، 1387، 11) معرفی می‌کنند.

از میان صاحب‌نظران ایرانی، علی مدنی پور برجسته‌ترین فردی است که عمده پژوهش‌های خود را بر روی فضاهای شهری متمرکز نموده است. کتاب طراحی فضاهای شهری وی در حال حاضر یکی از مراجع اصلی در این زمینه در سطح جهانی است که در صدد ارائه تصویری مناسب از فعالیت میان رشته‌ای طراحی شهری و نیز ابعاد فیزیکی، اجتماعی و مکانی فضاهایی است که به کمک آن شکل می‌گیرند. جهان‌شاه پاکزاد دیگر نظریه پرداز ایرانی است که بویژه از دیدگاه طراحی شهری و اثر خود تحت عنوان راهنمای طراحی فضا‌های شهری در ایران به معرفی انواع فضاهای شهری و اجازه کالبدی تشکیل دهنده آنها و تبیین اصول طراحی هر یک با رویکردی بومی پرداخته است. وی فضاهای شهری را در 24 گروه مشتمل بر ورودی‌ها از مقیاس محله تا شهر، گره‌ها، انواع میدان‌ها، انواع خیابان‌ها و گذرها، لبه‌های آب و انواع پله‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرارداده و بویژه با توجه به شرایط شهرهای ایران سیاست‌گذاری و ضوابط طراحی هر یک را ارائه نموده است.

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

صاحب‌نظران با رویکرد تقلید تعاملات اجتماعی

یکی از نظریه پردازان عرصه عمومی حنا آرنت می باشد که کتاب شرایط انسانی را در سال 1958 تالیف نموده است او ، مشوق برونگردی و زندگی سیاسی و اجتماعی است که در آن قلمرو عمومی نقش اصلی را بازی می کند . آرنت فضا را در دو معنا ؛ فضای حضور در میان دیگران و فضای مابین دیگران تحلیل کرده تا درکی جامع از قلمرو عمومی سیاست و همین طور فضای عمومی کالبدی شهر فراهم کرده باشد هماهنگی مردم و اشیا در تحلیل و پذیرش این مطالب که روابط اجتماعی به واسطه اشیا شکل می گیرد ، نکته کلیدی است که در تحلیل آرنت درباره فضای عمومی آمده است (مدنی پور ، 1387 ، 198).

تمرکز اصلی در مطالعات پاول زوکر پیرامون فضاهای شهری میدان است . از نظر او میدان همچون توقفگاهی روانی (2) در منظر شهری و محلی است که تعاملات اجتماعی افراد را در خود جای می دهد . در عین حال ، زوکر طراحی فضاهای شهری را تنها محدود به ابعاد شکلی و زیبایی بصری ندانسته و بر جنبه های اجتماعی و فعالیت های جاری در فضا به شدت تاکید می نماید . همچنین ، زوکر معتقد بود که فضا به کمک تجربه حرکت انسان درون آن ، ادراک می شود (ZUCKER1970.6)

جین جیکوبز روزنامه نگار و صاحب‌نظر برجسته مسائل شهری در کتاب مرگ و حیات شهرهای بزرگ آمریکایی بر نقش فضاهای عمومی شهری در ایجاد تعاملات اجتماعی تاکید می نماید . به باور او آن چه از یک شهر بیشتر به ذهن می ماند فضاهای عمومی شهر بویژه خیابان ها و پیاده رو های آن می باشند . جیکوبز اشاره می کند که افزایش نشست و برخاست و امنیت پیاده رو تاثیر وارونه ای بر جدایی و تبعیض نژادی دارد (پاکزاد، 1386 ، 135) . بنابراین پیاده روها باید سر زنده با شند برای آنکه بتوانند ساکنان بیشتری را به خود جلب کنند (Jacobs.1993. 32) همچنین ، از نظر او برای سر زنده نگه داشتن خیابان باید اندازه خاصی عابر در پیاده روهای آن حضور داشته باشد و البته تراکم بالا را به تنهایی برای سر زندگی کافی نمی داند .

دیگر نظریه پرداز برجسته ای که البته بدون اینکه معمار یا شهر ساز باشد در حضور مسائل اجتماعی و رفتار شناسی در فضاها شهری تاثیر گذار ، ویلیام وایت میباشد. در نظر او رفتار مردم در فضاهای شهری به صورت عجیب غیر قابل پیش بینی است و آنچه پیش از هر عامل دیگری مردم را به خود جذب می نماید حضور سایر افراد در فضا است .

یان گل ، معمار و شهر ساز دانمارکی است که محور اصلی پژوهش های خود را بر روی تعامل مسائل جامعه شناسی و روان شناسی به فضاهای هماهنگی شهری متمرکز نموده و از دهه 1970 در طول حدود سه دهه پیش از چندین کتاب در این ارتباط تالیف نموده است به باور او جذابیت یک شهر را می توان با توجه به انبوه مردمی که در فضاهای همگانی آن گرد می آیند و وقت

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

خودشان را در آنجا می‌گذرانند، شناسایی کرد (پاکزاد، 437، 1386) اگر چه گل مخالف جداسازی کامل آمد و شد سواره و پیاده است اما شهر با آمد و شد آرام را همچون شهر زنده ای معرفی می‌کند در آن، شم افراد بیشتری از فضاهای همگانی استفاده می‌کنند و در فضا، زمان بیشتری را به خود اختصاص می‌دهد؛ از این رو احتمال حضور افراد نیز در فضاهای میان ساختمان‌ها در هر برش زمانی افزایش می‌یابد (Gehl.1987.79) گل در کتاب زندگی در میان ساختمان‌ها انواع فعالیت‌های انسان در فضاهای همگانی را به سه گروه عمده تقسیم بندی نموده است: فعالیت‌های ضروری - کارکردی، فعالیت‌های گزینشی - تفریحی و فعالیت‌های اجتماعی.

اولد نبرگ در کتاب خود مکان خیلی خوب: کافه‌ها، کافی‌شاپ‌ها، فروشگاه‌های کتاب‌ها، بارها، سالن‌های آرایشی و سایر پاتوق‌ها در قلب یک اجتماع این نظریه مرکزی را طرح می‌نماید که زندگی روزانه برای آسوده و رضایت بخش بودن باید تعادلش را در سه قلمرو تجربه‌ای؛ سکونتی، کاری و اجتماعی پیدا نماید.

تاکید اصلی کلر کوپر مارکوس، فضاهای شهری و مردمی که در آن قرار دارند، می‌باشد. در کتاب مکان‌های مردمی، او و همکارانش به ارزیابی محیط سکونتی می‌پردازند و فضاهای شهری را به ویژه از منظر ایجاد ارتباطات اجتماعی از 7 گروه دسته بندی می‌کنند؛ پلازاهای شهری، پارک‌های محله‌ای (واحدهای همسایگی)، پارک‌های جمع و جور، فضاهای باز مدارس، فضاهای باز مسکونی ویژه سالمندان، فضاهای باز ویژه نگهداری و بازی کودکان، فضاهای باز درمانی (بیمارستان‌ها) (رضایی، 1383، 58). در جدول 2، مشخصات مهمترین صاحب‌نظران با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی جمع بندی شده است.

جدول 2 - صاحب‌نظران با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی: نگارنده

ردیف	نظریه پرداز	سال	عنوان متن / نظریه	مفاهیم کلیدی
1	حنا آرنه	1958	شرایط انسانی	قلمرو عمومی عامل برون‌گری و زندگی سیاسی و عمومی
2	پاول زوکر	1959	شهر و میدان	میدان عامل تبدیل جامعه به اجتماع نه صرفاً محل تجمعی از افراد
3	جین جیکو بز	1961	مرگ و زندگی شهرهای بزرگ امریکایی	پیاده رو عامل ایجاد امنیت و تقویت تعاملات اجتماعی
4	ویلیام وایت	1980	زندگی اجتماعی فضاهای شهری کوچک	تأکید بر نقش اجتماعی فضاهای شهری
5	یان گل	1987	زندگی در میان ساختمان‌ها	سه گروه فعالیت در فضای شهری؛ ضروری،

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

انتخابی، اجتماعی				
تأکید بر عرصه‌های عمومی شهر به عنوان مکان سوم (خانه و محل کار؛ مکان اول و دوم)	مکان خوب؛ کافه‌ها، کافی شاپ‌ها و دیگر پاتوق‌ها در قلب یک اجتماع	1989	اولدنبیگ	6
ارزیابی محیط سکونتی و معرفی فضاهای شهری هفتگانه	مکان‌های مردمی	1990	کلر کوپرمارکوس	7

نظریه پردازان با تأکید بر حرکت و گسترش پیاده‌مداری در فضای شهری

نظریه شهری صنعتی تونی گارنیه که در ابتدای قرن بیستم ارایه شد جزو اولین طرح‌ها پس از انقلاب صنعتی است که به عابران پیاده توجه نان داده است. براساس گارنیه حداقل نیمی از زمین‌های بخش مسکونی می‌بایست به فضای سبز اختصاص داده شوند، شبکه پیاده‌روها از داخل این فضاهای سبز عبور می‌کند و در تمامی سطح شهر پخش می‌شود. گارنیه با خیابان‌های دالانی مخالفت کرده و بر تأمین آفتاب و هوای کافی برای ساختمان‌ها و همچنین حفاظت آب و هوایی پیاده‌ها تأکید نمود (اوستروفسکی، 1371، 47).

اشپرای رگن دیگر صاحب‌نظری است که در اواسط دهه 1960 بر نقش حرکت پیاده در فضاهای شهری تأکید داشته است. تمرکز اصلی رگن بر روی طراحی شهری است. از نظر او فضای شهری محل تمرکز فعالیت‌ها است. او همچنین از پیاده روی بعنوان معیار مقیاس مناسب در طراحی شهری و ایجاد کننده بیشترین سطح تماس با یک مکان که برای هرگونه قرارگاه انسانی بسیار ضروری است نام می‌برد (Speiregen, 1960, 72).

دیگر نظریه پردازان دهه 1970، لارنس هاپرین می‌باشد که دغدغه اصلی او تنظیم موزون انشاع حرکت‌ها در شهر است. او پویایی و تکاپوی زندگی شهری را وابسته به ساختار حرکتی آن معرفی می‌نماید و در این میان، تنها حرکت را به شکل انسانی (سواره یا پیاده) منحصر ندانسته و حتی جابجایی پرندگان و حیوانات و تغییر فصول را نیز موثر می‌داند. هالپرین معتقد به ضرورت حذف خودرو و جایگزین و گسترش سامانه حمل و نقل همگانی تندرو و راحت بوده و بر استفاده از ترازوهای ارتفاعی مختلف جهت متمایز کردن سرعت‌های متفاوت (همانند ایده تقاطع ناهمسطح اوزن انارد)، بی‌بدیل حرکت پیاده و تأثیر کفسازی بر آن تأکید می‌نماید. او همچنین با اشاره به بعد سوم شهر، از تغییر ارتفاع در سطح بعنوان عامل کیفیتی بخشی به تجربه پیاده روی نام می‌برد (Halpran, 1972, 116). وی در بررسی سلسله مراتب فضاهای باز شهری ابتدا به خیابان، و سپس میدان‌های کوچک در مقیاس محله و پارک‌های محلی و در نهایت فضای باز روی بام اشاره می‌کند.

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

ادموند بیکن صاحب نظر برجسته مسائل شهری است که اثر مشهور او با نام طراحی شهرها کماکان یکی از منابع مقابل اتکا و کاربردی می باشد. تمرکز اصلی بیکن بر بازساخت ساختار شهرها و نظام های حرکتی است. به باور او، تنها با حرکت پیوسته در فضا است که می توان آن را تجربه نمود و چنین تجربه ای تنها دیداری نبوده بلکه برای ادراک فضا، تمام اندام های حسی و احساسات انسان درگیر می شوند. توجه اصلی بیکن بر فضاست. و از نظر وی توده و فضا دو عنصر اصلی معماری هستند و جوهر طراحی، پیوند دو سویه ی این دو است (بیکن، 15، 1376). بیکن در تبیین مفهوم نظام های حرکتی شهر، به عنوان گذرگاه یا مسیرهایی که شهروندان در آن آمد و شد می کنند، توجه به سه مفهوم رابطه توده و فضا، تداوم تجربه و تداوم های هم زمان (به معنای تداوم تجربه فضا بر پایه زنجیره ای از نظام های حرکتی دید با سرعت ها و شیوه های گوناگون که هر یک با بقیه، پیوندی دو سویه دارد). را ضروری می دانست. به نظر او، طراح شهری باید به طور هم هنگام، سرعت های مختلف حرکت موثر بر ادراک را در نظر داشته باشد و فرم هایی پدید آورد که برای رانندگان، هم اندازه خشونت کننده باشد که برای عابران (پاک زاد، 406، 1386).

بیل هیلیر صاحب نظر متاخر است که بر ارتباط میان وضعیت فضایی و حرکت و تحلیل شبکه های عمومی که می تواند به نتایج کاربردی در طراحی مناسبتر فضاهای شهری بیانجامد، توجه بسیار نشان داده است. از نظر او حضور مردم احساس ایمنی در فضای عمومی را افزایش داده و ابزارهای اولیه ای را که به وسیله آنها یک فضا به صورت طبیعی مراقبت می گردد را فراهم می نماید. هیلیر بیش از همه به خاطر فعالیت هایش در زمینه معرفی و گسترش سامانه تحلیل چیدمان فضا شناخته شده است. این سامانه روشی است که به صورتی گسترده رابطه میان حرکت عمدتا پیاده و وضعیت فضای شهری و همچنین ارتباط میان تراکم های پیاده و کاربری های زمین را آشکار کرده و مستند نموده است (carmona et al., 2003, 171). این روش بر ارزیابی ارتباطات و پیوستگی خیابان ها از طریق آزمون ویژگی شبکه و خطوط دید متمرکز گردیده است. همان گونه که هیلیر اشاره می نماید: اگر طراحی شبکه فرامحلی باشد (بدین معنا که به خوبی در آن پیوستگی وجود نداشته باشد)، الگوی حرکت طبیعی از هم گسیخته گردیده و فضا به بی استفاده گی متمایل می شود (Hillier, 1996, 161). از این رو، یک تضاد پایه ای میان راهبردهای طراحی که حضور مردم را تشویق می نماید و چشم های بر روی خیابان که ایمنی مردم و دارایی ها را تضمین می نماید با راهبردهای طراحی محدود کننده دسترسی و نفوذپذیری که ایمنی مردم و دارایی ها را در داخل نواحی تعریف شده تامین می نماید، وجود دارد. در حالی که هر دو ایده مزیت ها و کاربردهای خود را دارند موضوع تعیین کننده به تراکم حرکت عابر پیاده مربوط می باشد.

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

مایکل. ای. ارث، هنرمند، طراح منظر/خانه/شهری، آینده نگر و نویسنده معاصر یکی از جدیدترین ایده های مرتبط با حرکت پیاده در فضاهای شهری را پیشنهاد داده است. نظریه او موسوم به نوپیاده گرایی که در سال 1999 ارائه گردید، یک دگرگونی آرمانگرایانه تر از نوشهر سازی در نظام موجود برنامه ریزی شهری است. نوپیاده گرایی مشکلات همراه با نوشهرسازی را معرفی کرده و کوششی در جهت حل مسائل گوناگون اجتماعی، بهداشتی، انرژی، اقتصادی، زیبای شناختی و زیست محیطی و تمرکز ویژه بر کاهش نقش اتومبیل می باشد. یک محله یا شهرک جدید که از نو پیاده گرایی استفاده می کند، یک دهکده پیاده نامیده می شود دهکده های پیاده می توانند در طیفی از تقریباً عاری از اتومبیل تا امکان دسترسی پشتی تقریباً هر خانه و محل کار متغییر باشند، اما مسیرهای عبوری پیاده ها همیشه در جلو هستند. با حذف خیابان سواره جلویی و جایگزینی آن با یک مسیر عبوری درختکاری شده خطی پیاده در واقع بر سفرهای جایگزین با تاثیرات کم همچون پیاده روی و دوچرخه سواری تاکید گردیده است. در سال 2005 ارث نوپیاده گرایی را به عنوان بخشی از راه حل بازسازی نیواورلئان پیشنهاد نمود.

صاحب نظران با رویکرد ایجاد امنیت و انسان مداری در فضای شهری

لوییس مامفورت را که به گفته خود در واقع بسط دهنده ایده های پاتریک گدس بود می توان جزء اولین نظریه پردازانی دانست که در نیمه اول قرن بیستم بر ایجاد امنیت، حس مکان و مقیاس انسانی در فضاهای شهری توجه نمود. او در کتاب فرهنگ شهرها از شهر به عنوان مکان تبلور فرهنگ و دفاع از انسان در مقابل اتومبیل نام برده و به تنوع و اختلاط کاربری ها در فضای شهری و اولویت حرکت پیاده بر سواره در محیط شهری اشاره کرده است.

فرانسیس تیبالدز، معمار و رئیس پیشین انجمن سلطنتی شهرسازان انگلیس در کتاب ارزشمند خود شهرسازی شهروند گرا ضمن پرداختن به مباحث گوناگون و با استفاده از اسکیس های بسیار هنرمندانه، ارتقای عرصه های همگانی در شهرها و توجه به مقیاس انسانی در محیط های شهری را مورد تاکید قرار داده است به باور تیبالدز، درس آموزی از گذشته، ادغام کاربری ها و فعالیت ها، آزادی عابران پیاده، قابلیت دسترسی برای همگان، ایجاد وضوح و محیط های ماندگار، کنترل و ترکیب روش ها (تیبالدز، 1383، 9) از دیگر اصول و معیارهای هستند که با بکارگیری آنها می توان کیفیت قلمروهای عمومی شهرهای معاصر را افزایش داد. آندره دوآنی، الیزابت پلاتر زیبرگ و پیتر کتس، گروهی از معماران و شهرسازان امریکایی بودند که نگرانی آنها از زوال مراکز شهری، گسترش پراکنده جوامع محلی و تسلط اتومبیل بر فضای شهرها سبب گردید که جنبش نوشهر سازی را در ابتدای دهه

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

1990 پایه گذاری نمایندند. از قابلیت پیاده روی، ارتباط پذیری، کاربری مختلط و متنوع، مسکن ترکیبی، معماری و طراحی شهری با کیفیت، بازگشت به ساختار محلات سنتی، تراکم افزایش یافته، حمل و نقل هوشمند، پایداری و کیفیت زندگی به عنوان اصول دهگانه نوشهرسازی نام برده شده است (<http://www.newurbanism.org>). در واقع، نوشهرسازی را شاید بتوان واکنشی به دوران نوگرایی در عرصه شهرسازی و حاکمیت بلامنازع خودروی شخصی در شهرها دانست طرفداران این نظریه که آن را می توان یک بسته طراحی شهری دانست بر این باور هستند که باید با بهره گیری از اصول طراحی محلات سنتی، فضاهای شهری جدید را به صورتی کارا و پایدار و کاملا هماهنگ با مقیاس انسانی طراحی کرد.

ال زلینکا و دین برنان دیگر ایده پردازانی هستند که در آستانه هزاره سوم و در کتاب مناظر ایمن: ایجاد اجتماعات ایمن تر قابل زیست تر از طریق برنامه ریزی و طراحی، مناظر سازی ایمن را به عنوان طراحی فضاهای عمومی در جهت ارتقاء ادراکات ایمنی و کاهش جرم و ترس از جرم تعریف می کنند (IPA.2004.2). آنها در این نوشتار شماری از اصول طراحی را در جهت حفاظت کردن از فضاهای عمومی ایمن ارائه می دهند. بیشترین این اصول به صورت مستقیم برای طراحی تحرک گرا به ویژه با توجه به عابران پیاده کاربردی هستند.

نظریه پردازان با تاکید بر تاثیرات محیطی - رفتاری

طرح موضوع سیمای شهر و معرفی عناصر پنج گانه تشکیل دهنده آن (گره، لبه، نشانه، مسیر و حوزه) توسط کوین لینچ در دهه 1960 همچنان با گذشت بیش از نیم قرن از جمله اثر گذارترین نظریه های ارائه شده در حوزه مسائل شهری می باشد، لینچ با طرح مباحث ادراک عمومی از محیط، استنباط شهر، تجسم و یا مناظر ذهنی چشم اندازهای جدیدی را برای دیگر پژوهش گران مسائل شهری گشود. به باور لینچ عوامل متحرک هر شهر، به ویژه انسانها در در ایجاد تصویر هر شهر موثرند. و از آنجایی که مردم، شهر را در ضمن حرکات احساس می کنند، این کیفیت ها اساسی بوده و استفاده از آنها می تواند به هویت بافت کمک کند؛ این کیفیت ها به ناظر کمک می کند تا جهت و مسافت حرکت خود را معلوم دارد و در ضمن حرکت، فرم ها را به احساس او آورد) لینچ، 196، 1374).

آموس راپاپورت از برجسته ترین نظریه پردازان علوم رفتاری است که مسائل شهری توجه نشان داده است او با طرح موضوع کنش متقابل انسان و محیط به نفعی موقعیت انفعالی انسان در فضای شهری پرداخته و حرکت در محیط را مهمترین عامل شناخت

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

محیط و طرح ذهنی می‌داند. همچنین، نکته دیگر مورد توجه راپاپورت جهت یابی در محیط شهری است. به باور او، نقاط خاص دسترسی و کاربری عوامل سه گانه موثر بر جهت یابی هستند عابرین پیاده در جهت یابی خود از مجموعه ای از نقاط تصمیم گیری خاص استفاده می‌کنند که باید مد نظر طراحان قرار گیرد، ورودی‌ها و خروجی‌ها و مسیرهای ویژه در بحث دسترسی مطرح هستند و کاربری‌ها نیز از آنجا که می‌توانند تمرکزی از فعالیت‌ها را فراهم آورند، معمولا در جهت یابی افراد موثر و قابل مطالعه اند (Ramati, 1981, 84) گرچه موضوع جهت یابی در فضای شهری اولین بار توسط لینچ بیان گردید و بعدها توسط راپاپورت دنبال شد اما مطالعات روانشناس محیطی رومدی پاسینی که در کتاب او با نام مسیریابی در معماری متمرکز گردیده است نقشی به سزا در تکمیل و گسترش این مبحث داشته است. از نظر پاسینی جهت یابی تنها منحصر به تشخیص مسیر آدمی در محیط مصنوع از طریق عناصر طراحی معماری و مبلمان شهری نبوده بلکه کلیه علائم و عناصر ارتباطی گرافیکی، نشانه‌های مرتبط با عناصر فضایی ساختمانی، برنامه ریزی فضایی منطقی، علائم ارتباطی شنیداری، عناصر قابل لمس و تمامی مواردی که برای نیازهای ویژه کاربران فراهم می‌گردند را نیز شامل می‌گردد (<http://en.wikipedia.org>)

از دیگر صاحب نظرانی که به بررسی تاثیرات روانی-ذهنی فضاهای شهری بر رفتار مردم توجه نشان داده اند، التمنت هولویل، مورو و همکارانش هستند که در کتاب ارزیابی سیمای شهر به بررسی چگونگی فعالیت و تصمیم گیری مردم در محیط‌های شهری پرداخته اند.

کانون اصلی پژوهش‌های جان لنگ نیز بررسی نقش علوم رفتاری در طراحی محیط می‌باشد. او در اثر خود تحت عنوان آفرینش نظریه معماری به چگونگی دریافت آدمی از فضا و عوامل محیطی تاثیر گذار بر این امر پرداخته و تصورات مردم از محیط را در واقع نوعی طرح‌واره ذهنی می‌داند که به رفتارها و فعالیت‌های او در عرصه عمومی شهر شکل می‌بخشند.

از میان صاحب نظران ایرانی شاخص‌ترین فردی که تمرکز مطالعات خود را بر روی تاثیرات محیطی - رفتاری قرار داده، حسین بحرینی است. او در کتاب تحلیل فضاهای شهری به ارزیابی کمی و کیفی الگوهای رفتاری استفاده کنندگان از خیابان - که از نظر او عنصر اصلی فرم شهر و مهمترین ابزار طراحی شهر است - پرداخته و در صدد برآمده که با تحلیل چندین خیابان اصلی شهر تهران و به ویژه رفتار عابریان پیاده در آنها ضوابط مناسبی جهت طراحی ارائه نماید. به باور او، استفاده از فضا به خصوص توسط پیاده‌ها عمدتاً ریشه و منشأ فرهنگی دارد و محیط (فرم و فضا) تنها نقش کمکی و یا بازدارنده داشته و به هیچ وجه تایید کننده این رفتارها نمی‌باشد. بنابراین، از آنجا که امکان هرگونه تغییر در فرهنگ و یا الگوهای رفتاری به طور مستقیم و در کوتاه مدت

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

وجود ندارد می توان با استفاده از طراحی، فعالیت های مناسب را حمایت و فعایت های نامناسب را تحدید نمود(بحرینی، 1375، 4).

نتیجه گیری

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهند که گرچه توجه به نقش و ارتقاء وضعیت فضاهای عمومی شهری از بدو پیدایش شهرها و به ویژه در طول بیش از یک سده گذشته همواره وجود داشته اما نگاه صاحب نظران به این موضوع از روند یکنواخت و ثابت برخوردار نبوده و در دوران گوناگون متفاوت بوده است. به طور کلی، به نظر میرسد که می توان مهمترین رویکردهای معاصر در ارتباط با فضاهای عمومی شهری را بر مبنای گرایش غالب موضوعی (و نه زمان تقویمی نظریه پردازی) در سه دوره اصلی؛ پس از انقلاب صنعتی تا سال 1960، از سال 1960 تا 1990 و از 1990 تا کنون دسته بندی نمود.(جدول 3).

بر همین اساس، مشخص می گردد که در دوره اول تاکید اصلی بیشتر بر ادراک فضایی و بصری در دوره دوم بر تقویت تعاملات اجتماعی، گسترش پیاده مداری و تاثیرات محیطی- رفتاری فضاهای شهری بوده است. در حالی که در دوران اخیر با تثبیت نقش کالبدی و اجتماعی فضاهای شهری بیشترین فعالیت ها و نظریه ها مبتنی بر ملاحظات زیست محیطی - پایداری و ایجاد امنیت و انسان مداری در قلمروهای عمومی می باشد. به عبارت دیگر، بررسی روند تحول نظریه ها و رویکردهای غالب در سه دوره مورد اشاره بیانگر آن است که با گذشت زمان هم به حضور انسان به عنوان عامل اصلی ایجاد پویایی و سرزندگی در فضای شهری، توجه بیشتری گردیده و هم تمرکز از ویژگی های کمی انسانی همچون جاذبه های بصری به شاخصه های کیفی مانند ایجاد امنیت و پایداری محیطی تغییر پیدا نموده است.

جدول 3- خلاصه دسته بندی مهمترین صاحب نظران و رویکردهای مرتبط با فضاهای عمومی شهری

ماخذ: نگارنده

دوره زمانی	رویکرد غالب	مهمترین صاحب نظران
دوره اول: انقلاب صنعتی تا 1960	تاکید بر ادراک فضایی و بصری	کامیلوسیت، گوردون کالن، راب کریه، آلدو روسی، کریستوفر الکساندر، کلیف

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

ماتین، علی مدنی پور، جهان‌شاه پاکزاد		
کوبین لینچ، آموس راپاپورت، رومدی پاسینی، التمنت، هولویل، مور، جان لنگ، حسین بحرینی	تاکید بر تاثیرات محیطی-رفتاری رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی تاکید بر حرکت در فضای شهری و گسترش پیاده‌مداری	دوره دوم : 1960 تا 1990
حنا آرنه، پاول زوکر، جین جیکوبز، ویلیام وایت، یان گل، اولدنبرگ، کلر کوپر، مارکوس تونی گارنیه، اشپرای رگن، لارنس هالپرین، ادموند بیکن، هیلیر، مایکل ای ارث		
لوئیس مامفورت، فرانسیس تیبالدز، آندره دوآنی، پیتر کتز، الیزابت پلاتر زیبرگ، الزلینکا، دین برنان سرگئی چرمایف، گراهام هاکتن، کولین هانتز، هوگ بارتن، ریچارد راجرز	رویکرد ایجاد امنیت و مقیاس انسانی در فضای شهری ملاحظات زیست محیطی و پایداری	دوره سوم: 1990 تا کنون

پبی نوشت ها :

- Serial vision -1
- Monumental plaza -2
- Space Syntax -3

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

مراجع

- [1] اوستروفسکی، واتسلاف، (1371). <<شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه‌ها تا منشور آتن>> ترجمه لادن اعتضادی، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ اول، تهران.
- [2] بحرینی، سید حسین، (1375)، <<تحلیل فضاهای شهری؛ در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان و ضوابطی برای طراحی>>، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول تهران.
- [3] بیکن، ادموند، (1376) <<طراحی شهرها>>. ترجمه فرزانه طاهری، انتشارات مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، تهران
- [4] پاکزاد، جهان‌شاه (1384) <<راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران>>، شرکت طرح و نشر پیام سیما، تهران
- [5] پاکزاد، جهان‌شاه (1389) <<سیر اندیشه‌ها در شهرسازی (2)؛ از کمیت تا کیفیت>>، شرکت عمران شهرهای جدید، چاپ اول، تهران.
- [6] تیبالدز، فرانسیس، (1383)، <<شهرسازی شهروند‌گرا؛ ارتقا عرصه‌های همگانی در شهرها و محیط‌های شهری>>، ترجمه محمد احمدی نژاد، نشر خاک، چاپ اول، اصفهان.
- [7] رضایی، محمود، (1383) <<نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در طراحی شهری>>، رساله دکترای شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- [8] چرمایف، سرگئی ایوان، (1376). <<عرصه‌های زندگی خصوصی و جمعی>>، منوچهر مزینی، دانشگاه تهران، تهران.
- [9] کلیف، ماتین، شرلی، پیتر، (1387). <<طراحی فضاهای شهری با محوریت توسعه پایدار>>، ترجمه نارسیس سهرابی ملا یوسف، انتشارات ثامن الحجج، چاپ اول، تهران.
- [10] لینچ، کوین، (1384). <<سیمای شهر>>، ترجمه منوچهر مزینی، دانشگاه تهران.
- [11] مدنی پور، علی، (1393). <<فضاهای عمومی و خصوصی شهر>>. شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری شهرداری تهران، چاپ اول، تهران.

Arendt, Hannah (1958), "the human condition". University of Chicago. [12]

[13] Jacobs, Jane (1993) "tod und lebengrober Americanischer stadte," verlage uhlstein GmbH Frankfurt.

اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management

[14] Oldenborg,R (1999)” **the great good place**. Cafes.coffeeshops.book stors,bars,hair salons ond the other hangots of the heart of a community “marlwe and company New work.